

ЛІСОВІ РЕСУРСИ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

FOREST RESOURCES AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL RESEARCH

Соцький А.М.
кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри юриспруденції
Чернівецького інституту Міжнародного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0001-6836-7480

У даній науковій статті здійснено загальну характеристику лісових ресурсів як об'єкту адміністративно-правового дослідження.

Лісові ресурси – це деревні, технічні, лікарські й інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються в процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Ліси наділені також специфічними матеріальними ресурсами неречовинного походження, під якими розуміють їх рекреаційну (оздоровчу) цінність та ґрунтозахисну, водоохоронну, полезахисну роль. Ліси згідно з їх корисною дією поділяють на функціональні групи. Рекреаційна роль лісів тісно пов'язана з їх абіотичними і біотичними факторами.

Саме системний підхід до економічної оцінки ресурсів лісів дасть можливість вирішити такі завдання як: відобразити наявний ресурс в повному обсязі та узагальнити показник цінності лісів та його продукції; визначити місце лісів та їх ресурсів як частини національного багатства, та виокремити процентну його складову; визначити прибутковість господарської діяльності лісогосподарських підприємств; проаналізувати хаотичне використання лісів та їх ресурсів, та визначити держані втрати; вивчити систему лісокористування, та якість контрольно-наглядової державної діяльності; визначити масштаби шкоди, що завдається лісними пожежами, встановити систему профілактики та захисту від їх впливу; удосконалити систему державного лісового кадастру; забезпечити взаємодію публічних органів управління по управлінню лісовим господарством; розробити якісну та прибуткову систему плати за лісокористування.

Запропоновано виокремити як вид лісових ресурсів продукти переробки рослинної та тваринної продукції, яка використовується в хімічній та сільськогосподарській промисловості, але є невід'ємною та важливою частиною лісових ресурсів.

Ключові слова: ліс, природні ресурси, лісові ресурси, охорона лісів, збереження і відтворення лісів.

This scientific article provides a general description of forest resources as an object of administrative and legal research.

Forest resources are wood, technical, medicinal and other forest products that are used to meet the needs of the population and production and are reproduced in the process of formation of forest natural complexes. Forest resources also include the beneficial properties of forests (the ability of forests to reduce the negative effects of natural phenomena, protect soils from erosion, prevent environmental pollution and clean it, help regulate water flow, health and aesthetic education, etc.), used to meet public needs.

Forests are also endowed with specific material resources of intangible origin, which are understood as their recreational (health) value and soil protection, water protection, field protection role. Forests are divided into functional groups according to their useful effect. The recreational role of forests is closely related to their abiotic and biotic factors.

It is a systematic approach to the economic assessment of forest resources will allow to solve such tasks as: reflect the available resource in full and summarize the value of forests and its products; determine the place of forests and their resources as part of the national wealth, and identify its percentage component; determine the profitability of economic activity of forestry enterprises; analyze the chaotic use of forests and their resources, and identify government losses; to study the system of forest use and the quality of state control and supervision; determine the extent of damage caused by forest fires, establish a system of prevention and protection against their impact; to improve the system of the state forest cadastre; to ensure the interaction of public management bodies for forest management; to develop a high-quality and profitable system of payment for forest use.

It is proposed to single out as a type of forest resources the products of processing of plant and animal products, which are used in the chemical and agricultural industries, but are an integral and important part of forest resources.

Key words: forest, natural resources, forest resources, forest protection, preservation and reproduction of forests.

Ліс – це один з типів рослинного покриву Землі, джерело одержання корисних рослинних продуктів, постачальник найціннішої сировини – деревини, середовище перебування тварин тощо. Ліси є основним постачальником кисню в атмосферу. Вони також виконують ґрунтозахисну та водоакумулятивну функції, а також відіграють величезну роль в економіці як джерела деревини і багатьох видів сировини – рослинного (смоли, гриби, ягоди, лікарські рослини) і тваринного (м'ясо, хутра, коштовні лікарські препарати – панти, боброва і кабарожья струм'я, ведмежа жовч тощо). Важлива особливість лісів полягає в тому, що вони є відтворюваним природним ресурсом, але процес відтворення пов'язаний із значним строком вирощування.

Ліси України відповідно ст. 39 Лісового Кодексу України залежно від їхнього екологічного і соціально-економічного значення та від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії: 1) захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції); 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні

та оздоровчі функції); 3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо); 4) експлуатаційні ліси[1].

Крім поняття «ліс» слід вирізняти поняття «лісові ресурси», якими є деревні, технічні, лікарські й інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються в процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Лісові ресурси світу налічують 3,8 млрд. га, промислові запаси деревини становлять до 50 млрд. куб. м. Більша частина лісів сконцентрована у двох лісових поясах – північному, з переважанням хвойних порід (пролягає через Канаду, США, Скандинавію, Росію) та півден-

ному, з листяними породами дерев (території Центральної та Південної Америки, Екваторіальної Африки, Південної та Південно-Східної Азії).

Користування лісовими ресурсами поділяють на головне і проміжне. Головне користування лісом – це процес заготівлі деревини в стиглих і перестійних насадженнях. Проміжне користування лісом здійснюється в процесі догляду за лісом, санітарних рубок і рубок, пов'язаних з реконструкцією малоцінних лісових насаджень.

Законодавець та науковці не мають сталої позиції щодо кваліфікації лісових ресурсів.

У Податковому кодексі України [2] перераховано лісові ресурси, які виступають об'єктом оподаткування рентною платою за спеціальне використання лісових ресурсів у такому складі: 1) деревина, заготовлена в порядку рубок головного користування; 2) деревина, заготовлена під час проведення заходів щодо поліпшення якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей, а також з розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо; 3) другорядні лісові матеріали (заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків та інших другорядних лісових матеріалів, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства); 4) побічні лісові користування (заготівля сіна, випасання худоби, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету та інших побічних лісових користувачь, передбачених нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства); 5) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт [3].

У Лісовому кодексі України відсутня класифікація лісових ресурсів, але визначено їх склад. Так, до складу лісових ресурсів віднесено деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб [1].

Науковці також пропонують різні класифікаційні групи щодо лісових ресурсів. Наприклад, Ю.Ю. Туниця усі блага лісу згрупує наступним чином: 1. ресурси деревного походження; 2. ресурси недеревного рослинного походження; 3. ресурси тваринного походження; різноманітні корисні функції лісу, їх вплив на зовнішнє середовище. Таким чином, ліс розглядається як еколого-економічна система взаємозв'язаних між собою і зовнішнім середовищем чотирьох компонентів, які позначені так: Д – дерево; М – гриб; Ф – фауна; Р – рекреація. До ресурсів деревини (Д) автор відносить стовбурну деревину, гілки, сучки, верхівки, деревну зелень, пневу і кореневу деревину, кору та інші потенціальні продукти. Ресурси недеревного походження (М) включають гриби, ягоди, плоди, лікарську і технічну сировину, сінокоси, кормові ресурси, бджільництво та інші. Ресурси тваринного походження (Ф) – це біологічно корисні (птахи і звірі) та шкідливі (природні шкідники лісу, зокрема комахи). До специфічних матеріальних ресурсів неречового походження (Р) належать рекреаційна здатність (оздоровча цінність лісових масивів), вплив лісу на захист ґрунту від ерозії, підвищення врожайності сільськогосподарських культур, рівень ґрунтових вод, регулювання водостоку, продукування кисню, очищення повітря від шкідливих газів тощо [4, с. 48].

І. М. Синякевич виділяє категорію рослинних культивованих лісових ресурсів, до якої можуть бути віднесені грибні та ягідні плантації на відкритому ґрунті, та тваринні культивовані лісові ресурси, до яких відносяться вирощені в звіромисливських господарствах звірі [5, с. 96].

Вважаємо, що цими класифікаціями не враховано такі лісові ресурси як квіти, плоди, шишки, деревні соки, насіння тощо, які отримуються в результаті біологічних перетворень первинних лісових ресурсів дерева, кущі, рослини.

Т. М. Сторожук, Н. С. Дружинська також поділяють лісові ресурси на первинні та вторинні, але до першої групи відносять деревостани, незімкнуті лісові культури, культури у лісових розсадниках та на плантаціях, життєздатний природний підріст тощо. Культурні та дикорослі ягідники, лікарські трави тощо. До другої групи: деревину, живицю, соки, шишки, квіти, насіння деревних та чагарникових порід, горіхи, лісовий садивний матеріал, кора, деревна зелень, хворост тощо. Істівні гриби, насіння та квіти лікарських трав, плоди та інша зібрана продукція лісу недеревного походження [3, с. 140]. Ця класифікація майже нічим не відрізняється від попередньо представлених.

Охарактеризуємо зміст лісових ресурсів для повного визначення їх сутності, видів, особливостей, що дасть можливість доповнити вже існуючі класифікаційні групи.

Ресурси деревини, до яких належить стовбурна деревина та інші потенційні продукти деревного походження (гілки, деревна зелень, кора та ін.) є основою сировинної бази держави. Розрізняють види господарського освоєння деревини:

- енергетичний, в якому дерево служить для середнього задоволення найпростіших потреб людини, переважно як паливо;

- енерго-механічний, в якому зростає застосування деревини в будівництві, виготовленні знарядь праці, використання її як конструктивного матеріалу;

- механіко-хімічний, в якому деревина стає головним чином промисловою сировиною для виробництва найрізноманітніших продуктів і виробів на базі механічної і хімічної технології. Шляхом: а) розвитку механічної обробки, головним чином, лісопиляння; б) швидкого підйому фізико-хімічної переробки деревини, удосконалення целюлозно-паперового виробництва, гідролізу деревини, виробництва волокнистих матеріалів, плит та ін. [6].

Треба зауважити, що Україна належить до малолісних і лісо-дефіцитних країн. За даними державного обліку лісів станом на 2000 р., площа земель лісового фонду України становила 10,8 млн. га, із них укритих лісовою рослинністю – 9,4 млн. га. Лише з 1880 до 1924 р. в Україні було розкочовано 2 млн. га лісів, її лісистість зменшилася за цей час на 5 %. Нині частка вкритих лісовою рослинністю земель у загальній площі території країни становить 15,6 % за оптимальної 25--30 %, а в більшості степових районів не перевищує 1,9--4,8 %. Це значно менше, ніж лісистість більшості розвинених країн світу (Угорщина – 18%, Франція – 27,8, Румунія – 28,1, Польща – 28,7, Німеччина – 29, США – 32,7, Болгарія – 34,4 %). Оптимальною вважається така лісистість, коли ліси, як найскладніше і найпотужніше рослинне угруповання, найбільш позитивно впливають на клімат, ґрунти, ерозійні процеси, а також дають господарству необхідну кількість деревини. Ліси в Україні розміщені дуже нерівномірно. Наприклад, у межах Українських Карпат вони займають 40,5 % від їх площі, в Кримських горах – 32 %, на Поліссі – 26,1 %. У лісостеповій зоні цей показник дорівнює в середньому 12,2 %, а в степовій – лише 3,8 %. До найбільш лісистих областей належать: Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Житомирська, Волинська та Чернівецька. За сучасними оцінками, з метою досягнення оптимальних показників лісистості потрібно збільшити розміри площі лісів в Україні щонайменше на 2--2,5 млн. га. Запаси деревини в Укра-

їні становлять майже 1,3 млрд. м3. За приблизними розрахунками, ліси України здатні створювати близько 100 млн. т органічних речовин на рік, вилучати з атмосфери понад 180 млн. т вуглекислого газу та виділяти 130 млн. т кисню. Зменшення площі лісових насаджень різко відобразилося на їх біопродуктивності як вирішального фактора регулювання біомаси в ландшафтах. Скорочення площі лісів, спалювання деревини, осушення боліт, мінералізація гною, опад, руйнування гумусу ґрунту спричинило зменшення біомаси і пов'язаних з нею відтворюваних енергетичних ресурсів на 25--30% [7].

У природо-ресурсному потенціалі значну частку становлять **ресурси рослинного походження**, які мають назву ресурси побічного лісокористування. До них можна віднести: заготівля і збирання плодів, ягід, горіхів, грибів, лікарської та технічної сировини в лесоплодових насадженнях, плантаційних лісових культурах і окультурених насадженнях, за винятком насаджень постійної лісонасінневої бази на селекційно-генетичній основі; використання ділянок лісового фонду для вирощування сільськогосподарських культур (овочевих, кормових, зернових, технічних та інших), створення лісових розсадників, плантацій плодово-ягідних, орехоплодових і лікарських рослин, у тому числі женьшеню, грибів; викопка дерев, чагарників і ліан на ділянках лісового фонду для посадки їх на землях інших категорій; депасовище одомашнених тварин (північних оленів та інших); використання ділянок лісового фонду для влаштування огорож, розміщення дорожніх знаків, снігозахисних щитів, сторожок, навісів, риболовних сушарок, грибоварен, лісових складів та інших тимчасових споруд при здійсненні лісокористування, добуванні об'єктів тваринного світу та продуктів їх життєдіяльності, інших цілей. Тебе зауважити, що у лісах на території колишнього СРСР налічується близько 160 видів деревно-чагарникових порід. Кедрові ліси займають 39,4 млн. га, з них плодови – 15 млн. га. Середній щорічний урожай горіхів – 1,5 млн. т можливої їх заготівлі – 0,45 млн. т, а заготовляють лише 10 – 15 тис. т на рік. Близько 15 млн. га займають ліщина і фундук, 100 тис. га – грецький горіх (заготівля плодів його становить % обсягу всіх заготівель горіхів), 62 тис. га насаджень їстівного каштана (з 1 га збирають до 1-1,5 т плодів за рік). Середньорічні промислові заготівлі журавлини, чорниці, брусники, малини, смородини становлять 200 – 300 тис. т. Однак використання їх, за орієнтовними підрахунками, становить лише 0,5-0,7%. У лісах Державного лісового фонду щороку можна заготовити 6 млн. т сіна, але освоєно лише 62% сінокосів, або 5,2 млн. га. Для випасання худоби використовують 45,6 млн. га земель лісового фонду. В той же час, при порушенні правил випасання і сінокосіння лісове господарство зазнає великої шкоди, особливо відновлення лісу [8].

Ресурси тваринного походження. Джерелом цінних лікарських засобів є також продукти тварини мінерального походження. Прикладом можуть бути гормональні, ферментні та інші препарати. А саме, плацента, зміїний і бджолиний отрута, продукти бджільництва, панти, згущена кровпантових оленів, п'явки, морські і річкові гідробіонти широко застосовувалися у народній медицині на лікування багатьох і багатьох захворювань. Так само велике значення має цих продуктів і сьогодні, хоча окремі до медицини мало застосовуються через виснаження природних ресурсів. Але у значних кількостях заготовляється кровпантових оленів, панти, продукти переробки морських гідробіонтів. Поновлювальні джерела лікарської сировини тваринного походження дуже перспективні до створення ефективних препаратів здоров'ю. Безумовно до цієї групи відносимо мед, віск, прополіс, бджолиний отрута, бджолине молочко, перга, пилок та інших продукти бджільництва використовують у народній медицині на лікування різноманітних захворювань. Мед широко застосовується у харчовій промисловості, а й як лікувальне

засіб. Не можна оминати продукт, що отримують від змії, що є значним та важливим джерелом лікарських засобів, однак лише за останні десятиліття у цьому напрямі досягнуто важливі успіхи. З отрути отримують кровозупинні, знеболюючі і заспокоюючі препарати. З іншого боку, отрути змії знаходять використання у діагностиці захворювань, у різних лабораторних дослідженнях. Використовується в лікувальній практиці жир бурого ведмеда, борсуковий жир. У мазала і ізіобра для медичних цілей заготовляють ряд продуктів: панти, хвости, кров. Ведмежий жир, узятий від тварин, добутих перед заляганням до сплячки або з барлогів на початку зими, і навіть жир ховрахів надає заживляюче дію. Їм змазують рани й порізи. При виразкову хворобу шлунка, гастрит. запалення слизової оболонки рота, горла і стравоходу ведмежий жир приймають всередину. Ведмежий, борсуковий і сурчиний жир п'ють із гарячою молоком на лікування застуди, бронхіту, пневмонії, астми, туберкульозу. За цих захворювань і при ревматизмі його використовують із розтирань і компресів. Так само застосовують зовнішньо жиренотовидних собак, лисиць і песців, зовнішньо і – жир лосів, оленів, козуль і кабанів [9].

Ліси наділені також специфічними матеріальними ресурсами неречовинного походження, під якими розуміють **їх рекреаційну (оздоровчу)** цінність та ґрунтозахисну, водоохоронну, полезахисну роль.

Власне **рекреаційні ліси** – це особлива категорія земель лісового фонду, на якій функція рекреаційного лісокористування є основною: парки, лісопарки, зелені зони міст. Важливою якісною ознакою паркових рекреаційних лісів є їх готовність до масового відпочинку, що досягається відповідним пристосуванням території, досить густою та витривалою стежково-дорожньою мережею, використанням малих форм архітектури. Якісною ознакою лісопаркових територій є переважання індивідуального відпочинку і максимальний комфорт. Особливе місце займають природно-заповідні території та об'єкти. Це заповідники і заказники різних форм та напрямів заповідання, національні природні парки, дендропарки, цінні природні об'єкти, пам'ятки природи місцевого значення, пам'ятки садово-паркової культури. Рекреаційна діяльність тут допускається тільки в тих місцях і в тому обсязі, який гарантує збереження цінних природних комплексів.

Ліси згідно з їх корисною дією поділяють на функціональні групи. Рекреаційна роль лісів тісно пов'язана з їх абіотичними і біотичними факторами.

Вплив лісу на абіотичні фактори середовища проявляється в наступних властивостях лісів: а) клімато-покращувальних (вплив на вітровий і температурний режими, сонячну радіацію, виділення кисню, поглинання вуглекислого газу, іонізацію повітря та ін.); б) водоохоронних (вплив на вологість повітря, регулювання режиму водозбору, водостоку, покращення якості води); в) захисних (полезахисних, ґрунтозахисних, шумозахисних, пиле- і газозахисних) [10].

Говорячи про вплив лісу на біотичні фактори середовища, слід перш за все виділити їх ресурсоохоронні функції, оскільки лісові ландшафти є незамінним зосередженням життя багатьох рослин і тварин. Широке господарське використання лісів як джерела деревини, використання недревних рослинних ресурсів приводить до глибоких змін лісового середовища, збіднення природної флори і фауни, руйнування місць мешкання тварин і проростання рослин. Запобігти руйнуванню лісових екосистем можна шляхом бережного їх використання, створення науково обґрунтованої мережі заповідних територій. Заповідними територіями вважають природні об'єкти, вилучені із сфери господарського впливу, в межах яких досліджуються різнобічні взаємодійності між компонентами екосистем, стійкість і продуктивність біогеоценозів, розробляються наукові основи оптимізації ландшафтів,

визначається система заходів з охорони природи. Вони є природною базою, природною лабораторією для тривалих комплексних системних досліджень виробничих сил природи. Разом з тим вони служать зосередженням генофонду живих істот[10].

Підводячи висновок викладеному, щодо класифікації лісових ресурсів, то ми вважаємо, що *окрім зазначених груп, можна виокремити продукти переробки рослинної та тваринної продукції, яка використовується в хімічній та сільськогосподарській промисловості, але є невід'ємною та важливою часткою лісових ресурсів.*

Лісові ресурси створюють потребу до утворення потужного та системно збалансованого лісового господарства. Все це потребує нових підходів до оціню-

вання земель лісового фонду та продуктів прижиттєвого і побічного користування. На сьогодні дуже слабо проводиться економічне оцінювання лісових ресурсів, так як з боку держави спостерігається зниження зацікавленості їх раціонального використання та охорони. Саме це спонукає до зниження цін на природні ресурси лісу, що приводить до лісового господарства сьогодні є збитковим. Відсутність економічного аналізу оцінки лісових ресурсів стримує темпи розвитку лісгосподарського виробництва та переходу галузі на нові форми господарювання. Треба зауважити, що ліси не однакові за цільовим призначенням, продуктивністю, місцем розташуванням, доступністю для експлуатації. Звідси неоднакові і доходи від використання лісових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лісовий кодекс України станом на: 08 серпня 2021//*Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 17. Ст.99
2. Податковий кодекс України. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page32> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF#Text>
3. Сторожук Т.М., Дружинська Н.С. Удосконалення класифікації лісових ресурсів //Бізнесінформ. № 7. 2015. С. 138-142
4. Туниця Ю. Ю. Екоекономіка і ринок: подолання суперечностей. К.: Знання, 2006. 314 с.
5. Лісова політика: теорія і практика: кол. монографія // Під наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І. М. Синякевича. Львів : ЛА «Піраміда», 2008. 612 с
6. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія К.: Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.
7. Вплив антропогенних факторів на ліси URL: https://studopedia.ru/21_124124_vpliv-antropogennih-faktoriv-na-lisi.html
8. Лісові ресурси та показники їх використання URL:<https://sdamzavas.net/1-56246.html>
9. Лікарські продукти тваринного походження URL:<http://bukvar.su/medicina-zdorove/125990-Lekarstvennye-produkty-zhivotnogo-proishozhdeniya.html>
10. Рекреаційна оцінка лісових ресурсів URL:https://studopedia.com.ua/1_312979_rekreatsiy-na-otsinka-lisovih-resursiv.html